

**ВИЖАГИҲОИ ШЕЪРИ
МАДҲӢ-СИТОИШИИ ЗАМОНИ
САЛҶУҚИЁН**

**ОСОБЕННОСТИ ХВАЛЕБНОЙ
ПОЭЗИИ СЕЛЬДЖУКСКОГО
ПЕРИОДА**

**PECULIARITIES OF
HYMN-PRAGMATIC
POETRY OF THE SELJUK PERIOD**

Ҳайдаров Фахриддин Наботович, номзади илмҳои филология, дотсенти кафедраи таърихи адабиёти тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (Тоҷикистон, Душанбе)

Ҳайдаров Фахриддин Наботович, кандидат филологических наук, доцент кафедры истории таджикской литературы ТНУ (Таджикистан, Душанбе)

Haydarov Fakhriddin Nabotov, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Tajik Literature History, Tajik National University (Tajikistan, Dushanbe),

E-mail: fakhrizamon@mail.ru

Калидвожаҳо: Муиззӣ, шеъри мадҳӣ-ситоишӣ, Салҷуқиён, қасида, ситоиш.

Дар мақола вижагиҳои шеъри мадҳӣ-ситоишии замони Салҷуқиён баррасӣ гардида, муаллиф бо пешниҳод кардани далоили зиёд қўиши ба ҳарч додааст, ки ба таври дақиқ махсусиятҳои хоси шеъри мадҳӣ-ситоишии замони Салҷуқиёнро муайян намояд. Барои арзёбии масъалаи мазкур муҳаққиқ ба арзёбии маълумоти муаллифони сарчашмаҳои адабию таърихӣ ва ёддошти муҳаққиқони муосир дар ҳамин масъала пардохтааст. Муаллифи мақола аз ҷумла таъкид менамояд, ки шоирони дигари асри X, ки амирони Сомониро мадҳу ситоиш мекарданд, илова бар он ки ин корро барои худ вазифаи шоирӣ медонистанд, аз эҳсосоти воқеӣ бархӯрдор буданд, зеро амирон ва мамдуҳони эшон аз миёни мардуми маҳаллӣ ва бумӣ бархоста буданд. Аз нимаи дуюми қарни панҷум, ки тақрибан шӯруи давраи Салҷуқиён аст, ба тадриҷ тағйирот ва таҳаввулотии зиёде вориди шеър гардид ва сабку услуби қасидапардозӣ ва тарзи баёни мақсади шоир дигар шуд. Нуктаи қобили тавачҷуҳ он аст, ки рушди адабиёти касбии дарборӣ дар ин давра, пеш аз ҳама, аз рушду нумӯш ва тавсеаи забони форсӣ-тоҷикӣ вобаста буд, зеро забони расмӣ ва коргузориҳои дарбори салҷуқиён форсӣ-тоҷикӣ буд. Дар баробари ин, пеш аз ҳама, вазирон, ки забони шеър барояшон забони модарӣ буд, ҳомиёни шоирон буданд.

Ключевые слова: Муиззи, хвалебная поэзия, сельджуки, касыда, хвала.

В статье рассматриваются особенности хвалебной поэмы сельджукского периода, а автор, приводя множество аргументов, попытался точно определить специфические особенности хвалебной поэмы данного периода. Для оценки этого вопроса исследователь обратил внимание на данные авторов литературных и исторических источников и заметки современных исследователей. Также подчеркивается, что и другие поэты X века, восхвалявшие саманских эмиров, помимо того, что считали произведение своей поэтической задачей, они наслаждались настоящими чувствами, поскольку их эмиры и правители были выходцами из числа местного и коренного народа. Со второй половины V века, что примерно является началом сельджукского периода, в поэзию постепенно вносились множественные изменения и разработки, менялся стиль и способ выражения цели поэта. Стоит отметить, что развитие профессиональной придворной поэзии в этот период зависело, прежде всего, от развития, типа и расширения персидско-таджикского языка, поскольку официальным языком сельджукского двора был персидско-таджикский. При этом в роли покровителей поэтов выступали прежде всего министры, для которых язык поэзии был родным.

Keywords: Muizzi, hymn-praise poem, Seljuks, eulogy, praise.

The article scrutinizes the characteristics of hymn-praise poetry during the Seljuk period, wherein the author endeavors to meticulously delineate its specific attributes through a plethora of arguments. To facilitate this assessment, the researcher meticulously examined data from literary and historical sources, as well as insights from contemporary scholars on the subject. Notably, the article underscores that poets of the 10th century, while undertaking the poetic task of extolling the Samani emirs, genuinely experienced profound sentiments, given that these emirs and leaders hailed from the local populace. Throughout the latter half of the fifth century, corresponding roughly to the onset of the Seljuk era, numerous transformations and advancements were gradually introduced into poetry, affecting both the style of odes and the poet's purposeful expression. It is noteworthy that the advancement of courtly literature during this period was intrinsically linked to the evolution, diversity, and prevalence of the

Persian-Tajik language, which served as the official language of the Seljuk court. Moreover, patrons of poets primarily comprised ministers, for whom poetry was a native tongue.

Мухтавиёти шеърӣ форсӣ аз оғоз, яъне аз рӯзгоре, ки намунаҳоеро аз он дар даст дорем, бо ситоиш омехта аст, ситоиши манзараҳои табиат ё ситоиши шахс ва ё ҳар ду. Сипас баробари тадриҷан ташаккул ёфтани доманаи адабиёт ва бо анвои гуногун суруда шудани шеър, навъи хоссе аз он, яъне мадеҳа ба васфи ашхос махсус гардид. Дар истилоҳи аҳли адаб мадҳ, яъне васф ва ситудани шоир мамдуҳашро ба сифоти ҷазоили писандида мебошад. Дар саросари таърихи тамаддуни башарӣ аз рӯзгорони пешин то имрӯз маддоҳони бешумореро метавон пайдо кард, ки барои арбоби қудрат ашъори бешуморе суруда, бар ивази он манфиате дидаанд. Қолаби роиҷ барои мадҳ аз қадим қасида будааст ва маъмулан, вақте аз мавзуи мадҳ суҳан меравад, пеш аз ҳама, жанри қасида пешин назар меояд.

Дар хусуси мадеҳа ва сайри таҳаввули ташаккули он Нодири Вазинпур тадқиқи мукаммале анҷом додааст. Дар тадқиқи худ вай мавзуи мадҳро аз оғоз то рӯзгори имрӯз дар мисоли адабиёти араб, Аврупо, рус, Осиёи Сағир ва амсоли он мавриди паҷӯшиш қарор додааст. Дар ин робита ишора менамояд, ки барои мадҳ ғолибан аз «қасида» истифода мешуд, чунки ин навъи шеър бо шакли ифода омода ва бо фаҳмату зебоии алфоз ва равиши хоссе, ки дар хондани он маъмул аст, барои баёни манокӣ ва зикри мавориди ҷазилат ва бартариҳои мамдуҳ аз ҳар навъи дигар муносибтар аст. Шоирон мекушиданд, ки дар қасида суҳанро дар сатҳи олӣ ва ағлаб дур аз дарки оммаи мардум қарор диҳанд ва онро фақат дархӯри мутолиа ва қазовати хос ва аҳли илму адаб созанд [6, с. 310].

Тавре ишора шуд, аксари муҳаққиқони шеърӣ форсӣ мавзуи нахустини шеърӣ, ки ба забони форсӣ суруда шудааст, мадҳ, ё худ ситоиш мешуморанд. Иллати ин амр он аст, ки шеърӣ форсӣ ба дарборҳои ихтисос дошт ва шоирон аз дастгоҳҳои давлатӣ ва аз умраву ричол ротибаву вазифа мегирифтанд, то онро сано ғоянду зикри маҳмидашонро бар рӯи рӯзгор муҳаллад созанд [20, с. 353]. Яке аз қадимтарин маҳзаҳое, ки ба ин нукта ишора мекунад, китоби «Таърихи Систон» аст, ки дар ин маврид дар баҳши «Рафтани Яъқуб ба Ҳирот ва гирифтани Ҳирӣ» иттилоъ медиҳад. Бо дар назардошти нақли китоби «Таърихи Систон» нахустин шеър ба забони форсӣ аз ҷониби Муҳаммад Васифи Сағӣ дар мадҳи Яъқуб ибни Лайси Саффорӣ гуфта шуда ва матлаи он ин аст:

*Эй амире, ки амирони ҷаҳон хосаву ом
Бандаву ҷоқару мавлову сағбанду ғулом [22, с. 208-210].*

Мадҳу ситоиши салотину бузургон ва арбоби замон, ки, зоҳиран, аз ин замон оғоз шуда буд, андак-андак яке аз мавзӯҳои аслии ва муҳиму густардаи каломӣ манзуми форсӣ гардид ва дар бархе замонҳо ба ниҳояти авҷи худ расид. Гӯҳ дар тули таърих аз раванги он коста шуд, аммо ин бало ҳеҷ гоҳ аз гиребони шеърӯ адаби форсӣ даст барнадошту қарнҳои идома ёфт ва ҳатто то рӯзгори мо расид [6, с. 34].

Дар авоили амр, яъне дар қарни ҷаҳоруму қарни панҷум мадҳ ҳамроҳ бо муҳолиғаҳои бисёр шадид набуд, зеро мамдуҳон ғолибан аз хонандонҳои бузург ё подшоҳоне адилу некӯсиришт будаанд. Барои мадҳи ин гуна мардум шоир мазомини мутанаввею муҳталифи табиӣ дорад [20, с. 354].

Дар ин робита Саидҷаффар Саидӣ дар мақолаи «Татаввури мадеҳасароӣ дар адабиёти форсӣ то қарни шашум» таъкид менамояд, ки дар мадҳҳои давраи Сомонӣ ҳисоли мамдуҳ бе тақаллуф ва ё бо андак муҳолиғот бо таъбири сода баён мешуд ва бо овардани байти аввали қасидаи Муҳаммад ибни Вассиф илова менамояд, ки ситоҷанда ончиро медида, ба назм овардааст [26, с. 273-274].

Баробари ба қудрат Сомонӣ авзои шеър, баҳусус, мадеҳасароӣ ба худ ранги тозае гирифт. Рӯдакӣ ва шоирони дигари асри X, ки амирони Сомониро мадҳу ситоиш мекарданд, илова бар он ки ин корро барои худ вазифаи шоирӣ медонистанд, аз эҳсосоти воқеӣ бархӯрдор буданд, зеро амирон ва мамдуҳони эшон аз миёни мардуми маҳаллӣ ва бумӣ бархоста буданд. Сомонӣ бо ифодаи гуруру вайрон қавми ғолиб бар бегонагон кӯшиши зиёд ба ҳарч медоданд, то забони порсии дарӣ ва давлати мустақили тоҷикон рушд ёбад.

Муҳаммад Ҷафари Маҳҷуб дар ин маврид риояи эътидол ва воқеъгароиро аз нуқоти мусбати шеърӣ ин давра ҳисобида, дар тавзеҳи он мегӯяд: «Шоир ва мадҳдор ситудани мамдуҳи хеш ба роҳи муҳолиға намерафта ва мекушидааст, то сифоти некуии вайро ба шунавандагон арза дорад» [11, с. 83]. Дар ин роҳ ҳар кас ба ғазоғауӣ мебардохта, дигарон даҳон ба эътироз мекушуданд.

Дарвокеъ, агар яке аз намояндагони машҳури асри Х устод Рӯдакиро мисол биёрем, муҳимтарин хусусияти эҷоди ӯ дар боби сурудани ашъори мадҳӣ, «дурусту рост» мадҳ шудани мамдуҳ аст. Инак, Рӯдакӣ мегӯяд:

*Ман он-ч мадҳи ту гӯям, дуруст бошаду рост
Маро ба кор наояд сирешиму кайло.*

Дастури эҷодии «дурусту рост», ки Рӯдакӣ дар гуфтани ашъори мадҳӣ таъкид кардааст, пеш аз ҳама, ба нияти пок ва ихлоси шоири ватандӯст нисбат ба амирони Сомонӣ алоқа дорад [2, с. 164]. Бо омадани туркони ғазнавӣ дар Хуросон сиёсатҳои марбут ба фарҳанг ва таърихи Эрон, ки дар давраҳои қабл бо камали майл мавриди истикбол қарор мегирифт, камранг шуд. Забехулло Сафо муътақид аст, ки «дар авоили ин аҳд, яъне нимаи дувуми қарни панҷум ва оғози қарни шашум, ҳанӯз шеърӣ порсӣ таҳти таъсири сабки давраи аввали Ғазнавӣ қарор дошт ва ҳатто гоҳ шоироне мекӯшиданд, ки сабки Сомониро эҳё кунанд. Аз қасоне, ки дунболои сабки Сомониро дар ин аҳд гирифтанд, яке Носир ибни Хусрави Қубодиёӣ буд, ки қасоиду ашъори ӯ ба тамоми маънӣ сухани шоирони авоҳири қарни чаҳорумро ба ёд меоварад. Дигар Қатрони Табрезӣ аст, ки бо татаббӯи девонҳои устодони аҳди Сомонӣ дар тақлиди таъкиби сабки онон маҳорат ҳосил карда буд. Шоироне, аз қабилӣ Ломей низ ба таъкиби сабки шуарои давраи аввали Ғазнавӣ назар доштанд. Масалан, Қатрон бо он ки забони аҳди Сомониро тақлид мекунад, бо ворид кардани саноеъ дар шеър мактаби хоссеро мекушоӣ ва Носири Хусрав, ки тафаввуҳ ба каломи кӯҳнаи аҳди Сомонӣ аз ихтисосоти ўст, бо омехтани фалсафа дар сухани худ ва пеш гирифтани баҳсҳо ва афкори тоза – муваҷҷиди сабки хос ва тариқати чадида дар шеър мегардад. Дар авоили қарни шашум низ ҳанӯз татаббӯи девони авоили қарни панҷум мутадовил буд, лекин ин амр аз овардани тариқаҳои чадид пешгирӣ намекард, масалан, Саной ва Муиззӣ, ки девонҳои Фарруҳӣ ва Унсуро татаббӯ мекарданд, ҳар як шеваи хос доранд, ки бо шеваи амо тафовут дорад» [20, с. 50].

Дар асл, шеърӣ мадҳӣ дар асри Ғазнавӣ бо қасоиди Фарруҳӣ Унсурӣ ба камол расида буд ва шоирони асри Салҷуқӣ ночор мекӯшиданд, ки дар васфи мамдуҳ, муаррифии шоиста ва бартар шиносонидани ӯ аз пешиниён мазмунҳои биофаранд, ки шоирони пешин нагуфта бошанд. Ҳамаи ин омилҳо вочиб гардид, ки дар нимаи аввали қарни XII таҳаввуле амиқ дар мадҳасароӣ ба вучуд омада, шеърӣ мадҳӣ ба як бор аз мафҳуми хоси худ хориҷ шавад ва ба ғояте аз игроқ ва балки газофагӯӣ бирасад. Дар ин робита Муътаман ишора менамояд, ки «аз нимаи дуҷуми қарни панҷум, ки тақрибан шуруи давраи Салҷуқӣ аст, ба тадриҷ тағйирот ва таҳаввулотӣ зиёде орази шеър гардид ва сабку услуби қасидапардозӣ ва тарзи баёни мақсуд сурати дигаре ба худ гирифт. Гӯяндагони ин аср аз содагӣ ва сароҳати аввалия, ки аз ихтисосоти умдаи асри Сомонӣ ва Ғазнавист, удул карданд ва ба воситаи таъсири муҳиту сайри такомиле табиӣ ва нуфузи фикрии маънавии адабиёти араб ва духули улуи маориф дар адабиёту авомили дигар дучори такаллуфу лафзозӣ шуданд, агарчи қасидаасароӣ дар ин давра ба авҷи камол расид ва қасидаасароӣ бузурге, монанди Анварию Масъуди Саъду Амир Муиззӣю Хоқонию Ҷамолиддини Исфаконию Заҳири Форёбию Мачируддин Байлақонию Рашидаддини Ватвоту Саноию Амъақу Мухторию Абдулвосеи Ҷабалию Адиб Собиру Азракӣ ва бисёре дигарон, ки аз зумраи бузургтарин қасидаасароӣ Эрон ба шумор мераванд, зухур карданд, вале тавачҷуҳ ба иборатпардозию лафзозӣ ва шеваи ашъори ҳаҷвияву шиквоияву фаҳрия ва ғалабаи таассуботи динӣ ва заволи руҳи миллияту эрондӯстӣ ва истимдод аз мавоти илмию фалсафӣ чихати нишон додани маротиби фазлу дониш ва зуҳури таъкиду печидагӣ дар калом ва удул аз содагӣ ва равонии табиӣ ва ҳамчунин фасоди ахлоқӣ ва такаддию гадопешагии баъзе аз шоирон ва масоили дигар то ҳади зиёде мӯҷиби коҳиш аз арзиш маънавии адабиёти ин аср гаштааст» [15, с. 138-139].

Ба қавли Нуъмонӣ «Шуарои дарбори Маҳмуд гузашта аз таъриху ахлоқ, фанни шеърӣ адабро тараққӣ дода, домани онро ба андозае вуъату баст доданд, ки ҳар навъи мазмун ё мавзуро кодир буданд ба назм кашидаву манзум баён кунанд. Вақоенигорӣ, афсонасозӣ, ибрази тамоюлоту эҳсосот, тавсифи табиат, тасвири манозирӣ кудрат ва, билоҳира, бар ҳама ақсоми сухан мусаллат буданд [16, 65-66]. Худи мавқеияти шоирони даргоҳ ононро муваззаф месохт, ки пеш аз ҳама, барои базмҳои бузурги дарбор шеърҳои пуршукӯҳ бигӯянд. Аммо устодони даргоҳи Ғазнавӣён метавон гуфт, ки ҳамаи имконоти ситоиш аз накукорҳои валинӯматиро ба кор бурда, ба таври некӯ ба поён расонида буданд. Тарҳи матлаби ошиқона (насиб)-ро Рӯдакӣ бузург дарафканда буд. Унсурӣ шиква карда буд, ки пас аз Рӯдакӣ падида овардани ғазал номумкин аст. Матлаъ бо нигораи гетӣ ҳам мояи душвориҳое мешуд. Медонем, ки ин нигораҳо ба он фаслҳои сол вобастагӣ доранд, ки бузургтарин чашнҳо, аз ҷумла, чашни Сада дар рӯзгори Султон Маҳмуд то андозае мамнуъ шуда буд. Меҳргон ҳам дар рӯзгори Салҷуқӣ дар маҳофили дарборӣ аҳамияташро яқсара аз даст дода

буд. Танҳо ҳамон як Наврӯз монда буду бас. Талош барои нигориши идҳои ноби исломӣ дар насибҳо, ба сабаби вижагии гоҳномаи навини қамарӣ, комёбӣ надошт [4, с. 506].

Шоирон аз вазъи бамӣномада роҳи баромад меҷустанд ва бо баҳрагирӣ аз нармаи сохтори қасида ва набудани иртиботи дақиқи мантиқӣ миёни байтҳои ҷудогонаи он, ба даровардани нуктаҳои нав ва бикр ба он оғоз карданд, ки ҳанӯз андешаҳо ва симоҳо қолабӣ нашуда буданд. Бештарин бахши девони яке аз бузургтарин устодони қасидаи Салҷуқӣ, Амирушшуаро Абуабдуллоҳ Муҳаммад ибни Абдулмалики Муиззӣ ҳам ба ҳамин равиш навишта шудааст.

Бо ин ки дар ашъори Муиззӣ, бахусус дар қасоиди ӯ, татаббуъ ва истикбол аз қасидасароёни салаф мушоҳида мешавад, ин мушобихат, аслан, ба сохт ва тарҳи мавзӯ маҳдуд мегардад ва ҳусни таваҷҷуҳ бар услуби сабки суҳанпаардозӣ, ҳамчунин, васоити таъйини каломи бадеӣ бар он ғолиб мегардад. Барои мисол, ба оғози чунин қасидаи баҳорӣ ӯ менигарем:

*Мушқу ишғарф аст гӯи рехта бар кӯҳсор,
Нилу зангор аст гӯи рехта бар ҷӯйбор.
Табии аттор аст гӯи дар миёни гулситон,
Тахти баззоз аст гӯи дар миёни лолазор.
Аз замин гӯи бароварданд ганҷи шойгон,
Бар чаман гӯи пароканданд дурри шохвор.*

Ошкор аст, ки ин даромад аз баҳорӣ пуровозаи Фарруҳӣ таъсир гирифта, ки бо ин суҳанон оғоз мегардад: «Чун паранди нилгун бар рӯи пӯшид марғзор» ва дар он нигораи доғ кардани асбон дар баҳорон омадааст. Аммо бо сатҳитарин ҳамсанҷӣ басанда аст, ки дарёбем сабки Муиззӣ аз сабки Фарруҳӣ то чӣ андоза тафовут дорад [4, с. 506-507].

Идомаи ин раванд эҳсоси дар умқи ашъори дарборӣ пайдо шудани услуби нави адабии суҳанварӣ мегардад. Дар эҷодиёти шоирон аломатҳои дур шудан аз содагии пештара ва майл ба мураккабии суҳанварӣ мушоҳида мешавад. Ин услуб бар мафҳуми эстетикӣ, ки дар ибораи арабӣ ифода шудааст, асос ёфтааст: «Бехтарин шеър дурӯғтарин шеър аст ва беҳтарин суҳан он аст, ки муболиға мекунад». Ин услуби ороишӣ гоҳе ба дараҷаи найрангҳои формалистӣ расида, тасвирҳои мушаххасеро, ки дар робитаи мустақими мантиқӣ сохта шудаанд, бо абстрактӣ ва гоҳе ғайримантиқӣ иваз намуда, забонро печидатар мегардонад ва коркарди техникӣ ҳар як байтро ба ҳадди аксар мерасонд. Ин мафҳуми «таҳрифи бадеии воқеият» мукамалтарин ифодаи худро дар жанри қасидаи мадҳӣ пайдо кардааст. Шоирони маҳфили Салҷуқӣ дар пайи хати печидаи сабк қасидаро ба як навъ муаммо табдил додаанд, ки танҳо барои камшумор донандагони рамзшиносии шоирӣ фаҳм аст. Аз ин ҷост дабдабанокӣ, гул-гулшукуфонӣ, ниҳоят мураккабии тасвир ва душворфаҳмӣ забони назми дарборӣ асрҳои XII-XIII [5, с. 38 -39].

Нуктаи қобили таваҷҷуҳ он аст, ки рушди адабиёти касбии дарборӣ дар ин давра, пеш аз ҳама, аз рушду нумӯ ва тавсеаи забони форсӣ-тоҷикӣ вобаста буд, зеро забони расмӣ ва корғузории дарборӣ салҷуқӣ форсӣ-тоҷикӣ буд. Дар баробари ин, пеш аз ҳама, вазирон, ки забони шеър барояшон забони модарӣ буд, ҳомӣҳои шоирон буданд. Агар дар миёни вазирон мардоне бисёр фарҳефта, чун Низомулмулк ҳам будаанд, аммо борҳо шуда буд, ки ин мақом ба ононе супурда шавад, ки тавониста буданд аз эътимоди султонҳо бархӯрдор шаванд, аммо аз ҳар донише маҳруму бебаҳра буданд. Дар ин робита муҳаққиқи эронӣ Наҷод Дабири ишора менамояд, ки «Салҷуқӣ забони форсиро забони расмӣ дарборӣ қарор доданд ва вазирони ин давра, хусусан Имомулмулк Кандарӣ ва ҳама Низомулмулк фазлдӯст ва фарҳангпарвар ва шоирпарвар будаанд ва аз хидмату иноят нисбати фузало ва удабо дареғ намекарданд ва ҳамвора хидмати шоён таваҷҷуҳе ба тараққии улуи адабиёт кардаанд» [8, с. 663].

Амирони Салҷуқӣ зарур мешумориданд, ки дар дастгоҳи идориашон мардони донишманд ва шоирону нависандагони хушсалиқа бошанд. Онҳо чунин корро яке аз шартҳои муҳимми давлатдорӣ медонистанд ва дар ҷалбу нигоҳдорӣ аҳли илму адаб дар дарборҳояшон ба ҳам мусобиқаҳо мекарданд. Ҳамин гуна иқдомот худ василаи ташвиқи адибон ва зуҳури шоирону нависандагони бисёр дар аҳди Салҷуқӣ гардида буд. Дар ин давра ба мушоҳида мерасад, ки забони форсии тоҷикӣ пурра ба расмӣ даромад ва бештар доман густурд [7, с. 571].

Омили дигари рушди шеъри дарборӣ он буд, ки амирони Салҷуқӣ вучуди шоирону ашъори онҳоро василаи тарғиби сиёсати давлатдорӣ меҳисобиданд. Яке аз ҳамзамонон ва шогирдони Амир Муиззӣ – Низомии Арӯзии Самарқандӣ зарурати шоиронро дар дарборҳо хеле хуб дарк намуда, дар китоби «Чаҳор мақола» чунин навиштааст: «Подшоҳро аз шоири нек чора нест, ки бақои исми ӯро тартиб кунад ва зикри ӯро дар давоину дафотир мусаббат гардонад, зеро ки чун подшоҳ ба амре, ки ногузир аст маъзул шавад, аз лашкару ганҷу хазинаи ӯ осор намонад ва номи ӯ ба сабаби шеъри шоирон ҷовид бимонад» [19, с.44]. Ҳамаи ин боис мегардад, ки дар ҳуди қаламрави васеи Хуросон миқдори шоирон хеле зиёд шавад. Гузашта аз

ин, рафтуомади шоирон аз ноҳияҳои дигари форсизабонон ба Хуросон ва аз Хуросон ба ҷойҳои дигар афзун шуд [21, с.14-15]. Сабаби аз як дарбор ба дарбори дигар рафтани шоирони мадҳасаро дар он аст, ки онҳо меҳостанд дар ҷойҳои дигар бар ивази қасоиди мадҳии худ силиҳои дилҳо ба даст оранд, зеро теъдодашон хеле бисёр буд.

Муҳаммад Авфии Бухорӣ дар «Лубоб-ул-албоб» дар бораи як саду шаш шоири аҳди Салҷуқӣ маълумот дарҷ намудааст. Ӯ шуароӣ қаламрави паҳновари Салҷуқӣро ба чор ҳавза тақсим намудааст: 1) ҳавзаи адабии Хуросон, 2) ҳавзаи адабии Ироқу Мовароӣ Қафқоз, 3) ҳавзаи адабии Мовароуннаҳр, 4) ҳавзаи адабии Ғазнин ва ғарби Ҳиндустон. Авфӣ то давраи ба ғайриадабии шоирӣ шуруъ намудани Амир Муиззӣ миқдори шоирони дар Хуросон бударо бисту ду адад муайян кардааст. Мутаносибан дар Мовароуннаҳр – ҳафт, дар Ироқ – даҳ, дар Ғазна – сездҳа шоирро баршумардааст. Баъд аз марги Муиззӣ миқдори шоирон дар Хуросон – бисту се, дар Мовароуннаҳр – шонздаҳ, дар Ироқ – шаш ва дар Ғазнин – нӯҳ адад будаанд [1, с. 68 - 174]. Бо назардошти иттилоӣ Авфӣ маълум мегардад, ки дар замони Салҷуқӣ аксари шоирон дар ҳавзаи адабии Хуросон ҷамъ омадаанд. Дар ҳуди Хуросон якҷанд доираҳои адабӣ ғайриадабият доштанд. Чунончи, марокizzi адабии Нишопур, Хирот, Марв, Балх ва ғайра.

Ҳамин тавр, ба миён омадани маҳфили адабии дарборӣ ба яке аз унсурҳои асосии давлатдорӣ табдил ёфта буд. Амриҳои салҷуқӣ нақши шоиронро дар рӯзгори сиёсӣ иҷтимоӣ дарбори Ғазнавиён дар ёд доштанд, аз ин хотир, ба ривоҷи анъанаи мазкур мусоидат мекарданд, зеро нӣз ба таърифу тавсиф ва мадҳи шоирон буданд. Аз як тараф меҳостанд бо ин роҳ номашон дар таърих боқӣ бимонад ва аз ҷониби дигар, бо мавҷудияти мадҳияҳо каноатмандии равоӣ ҳосил мекарданд [10, с. 26].

Подшоҳону умарои Салҷуқӣ низ ҳамчун Ғазнавиён шуароӣ дарбориро барои мадҳу ситоиши худ ва мондагории номашон ба хидмат гирифтаанд. Ба қавли Қанбарӣ «рӯзгори Салҷуқӣ асри ривоҷи шигифтовари шеър ситоиш аст. Шеър ситоиш ҳеҷ гоҳ равнақи давраи салотини Салҷуқиро таҷриба накардааст» [14, с. 26]. Херман Этте низ бо ишора ба густариши шеър мадҳи дар рӯзгори Салҷуқӣ чунин баён мекунад: «равнақи бозори мадҳасароӣ дар садаи дувоздаҳуми милодӣ ва авҷи он дар замони Санҷар ва дарборҳои кӯчаки амирон, ки ба иллати рақобатҳои мутақобил ба ночор алоқаманд ба таблиғот будаанд, нишонаи назари мусоид нисбат ба шоирон аст» [27, с.27]. Албатта, на ҳама шоирон дар бозори шеър муваффақ буданд. Шикваҳои шоирони ин аҳд аз қасодии бозори шеър аз он далолат мекунад, ки дар саҳнаи шоирӣ рақобат хеле сахт буд, зеро сафи шоирон зиёд буд ва табиист, ки на ҳама муваффақ мешуданд. Шоирон меҳостанд дар назди мамдуҳони худ, мисли шоирони аҳди Ғазнавиён, қадру манзалат дошта бошанд, аммо ҳокимони Салҷуқӣ онҳоро дар сатҳи дилҳо қадр карда наметавонистанд. Аз ин рӯ, шоирон дар пешрафти қори худ ба надимони хушзабӯ шеърдӯсти шоҳони Салҷуқӣ, ки аз ҷумлаи эронитаборон буданд, метавонистанд умед банданд. Нақли Амир Муиззӣ (ваф.1127), ки аз тарафи муаллифи «Чаҳор мақола» оварда шудааст, метавонад далели ин гуфтаҳо бошад. Ба қавли Саидҷафар Шаҳидӣ гоҳе ҳам чунин иттифоқ меафтад, ки мамдуҳе қудрати дарки қасоиди мадҳии шоирро надошт ва агар шоир аз бахшиши вай бархурдор мешуд, ба хоҳири қудрати табъ ва мартабаи фазлу шеър некуӣ ӯ набуд, балки иллати дигаре сабаби расидани ӯ ба силлати мамдуҳ мешуд. Низомии Арӯзӣ аз гуфтаи Муиззӣ чунин менависад: «Пас ҷомағӣ ва аҷроӣ падар ба ман тахвил афтад ва шоири Маликшоҳ шудам. Ва соле дар хидмати подшоҳ рӯзгор гузоштам, ки ҷуз вақте аз дур ӯро натавонистам دیدан. Ва аз аҷрову ҷомағӣ як ману як динор наёфтам. Ва харҷи ман зиёдат шуд ва вом ба гардани ман даромад ва қор дар сари ман печид. Ва хоҷаи бузург Низомиддин раҳматуллоҳ дар ҳаққи шеър эътиқоде надоштӣ, аз он ки дар маърифати ӯ даст надошт. Ва аз аймма ва мутасаввифа ба ҳеҷ кас намебардохт» [19, с. 91]. Табиист, ки вақте дастгоҳи муназзаме набошад, то чунин тоифаро ҳимоят кунад ва истеъдоди ононро парвариш диҳад то ибтиқору завқи онон дар роҳи саҳеҳу маъқул ба роҳ афтад, он кас, ки умреро дар сурудани шеър ба қор бурда ва нолни худро аз сраи мамдуҳ хӯрдааст, чун мамдуҳе сазовор ва бахшандаро наёбад, рӯй ба ситоиши он кас меоварад, ки ӯро дармебухашад ва ҷомае бипӯшонад ва аз ин таърих аст, ки расми мадҳасароӣ ва худуди саногустарӣ дигаргун мешавад ва нисбати байни мадҳу мамдуҳ ба ҳам меҳурад [26, с. 289]. Аксарияти шоирони мадҳҳои қасидасаро аз ҷиҳати моддӣ ва маънавӣ азият медиданд, чаро ки на ҳамеша бо қори шоирӣ маишати худро таъмин карда метавонистанд. Аз ишораи муаллифони сарчашмаҳо маълум мегардад, ки барои рушду тараққиӣ эҷодиёти шоири дарбор ташвиқи амирон бо додани атоҳову сийлаҳои муносиб омили асосӣ будааст. Масалан, Амир Муиззӣ дар сурудани қасида табъи латифу забони фасеҳро кофӣ намешуморад, балки мамдуҳи молбахшро низ хеле зарур меҳисобад:

На бас бувад, ки дар газал ёру дар мадҳ

Табъе бувад латифу забоне бувад фасеҳ.

*Маъшуқи созгор бибояд гаҳи газал,
Мамдуҳи молбаҳи бибояд гаҳи мадеҳ [13, с. 711].*

Аммо амирони Салчуқӣ дар бахшидани силаҳо ба мисли Сомониёну Ғазнавиён ҳиммати баланд надоштанд ва ба шоирони маддоҳ кам эътибор медоданд. Гоҳо безътиноии мамдуҳон сабаби тангии маишати шоирон ва тарки дарбор аз ҷониби эшон мегардид. Чунин ҳолати ногуворро дар рӯзгори шоирони маддоҳи ин давр, амсоли Асирии Аҳсикатӣ, Заҳири Форёбӣ, Анвари Абевардӣ, Саной ва бисёр дигарон мушоҳида карда метавонем. Аксар шоирон баробари ба сари кудрат омадани дигарон мамдуҳони худро дигар мекарданд. Масалан, замоне султон Санҷар ба муқобили Баҳромшоҳи Ғазнавӣ ҷониби Ғазнин лашкар кашида, Ғазнинро гирифт (соли 1135), маддоҳони Баҳромшоҳ, аз қабилӣ Ҳасани Ғазнавӣ (ваф.1169), Абдулвосеи Ҷабалӣ (ваф.1160) ва дигарон ба ҷониби Санҷар гузашта, ба мадҳу ситоиши ӯ шуруъ карданд.

Шоири муваффақтарин дар адабиёти дарбори Салчуқӣ Абӯабдуллоҳи Муҳаммад ибни Абдумалик Муиззӣ Нишопурӣ буд. Бино ба ишораҳои шоир дар ашъораш ва муаллифони маъхазҳои адабию таърихӣ вай маликушшурои дарбори султон Маликшоҳ ва баъдтар султон Санҷари Салчуқӣ буд. Қадру эътибори ӯ махсусан дар назди султон Санҷар ба дараҷае будааст, ки султони мазкур гоҳи маҷлиси базм ӯро дар бари худ менишондаву «падар» меҳондааст. Дар ин бора худи шоир мегӯяд:

*То қиёмат фаҳри ман бошад, ки андар базми хеш,
Дар бари тахтам нишонию падар хонӣ маро [13, с. 458].*

Бино ба иттилои соҳибони тазкираҳо Амир Муиззӣ ифтихор мекарда, ки бозори шеъраш ҳамеша гарм буда, ягон байти дар тули ҳаёти худ сурудааш ноҳарида намондааст [19, с. 64; 4, с. 514]. Аммо чунин ифтихор ба ягон шоири дигари ин аҳд муяссар набуд.

Аз вижагиҳои дигари назми дарбории ин давра бадеҳатан шеър гуфтани шоирон мебошад. Ривочи бадеҳагӯӣ ба имтиҳони шоирон дар ҳунари шоирӣ иртибот дошт. Ин раванд дар ҳаёти адабии дарбор яке аз зухуроти муҳим ба шумор мерафт. Маъмулан ба касе, ки даъвои шоирӣ мекард, мавзӯе матраҳ мекарданд, то ӯ дар он бора бадеҳадатн чанд байт гӯяду қудрати табъи худро нишон диҳад. Ин мавзӯ аз тарафи Низомии Арӯзӣ чунин таъкид шудааст: «Дар хидмати подшоҳ ҳеҷ бехтар аз бадеҳа гуфтан нест, ки аз бадеҳа гуфтан табъи подшоҳ хуррам шавад ва маҷлисоҳ барафрӯзаду шоир ба мақсад расад» [19, с. 48]. Чунин имтиҳони бадеҳагӯӣ ба Амир Муиззӣ низ руҳ дода буд, ки ӯ мебоист дар мавриди сифати моҳи нав дар арафаи рамазон, ки Маликшоҳ дида буд ва дар сари дастархони шоҳона доир ба валинеъматии султони мазкур дар бадеҳа шеър мегуфт ва ӯ сарбаландона аз ин имтиҳон гузашта буд [19, с. 67-38].

Яке аз мушаххасоти ба назар намоёни назми ин давраи шоирони Хуросон пайравии баъзе шоирон аз мазмунҳои шеъри давраи ҷоҳилияи араб аст. Аз ҷумла, пайгирӣ аз мазомини васфи бодияҳо ва зиндагонии саҳрогардон дар ашъори Абдулмалики Бурҳонӣ, Амир Муиззӣ, Ломей ва дигарон дида мешавад. Дар баробари ин, барои ба мартабаҳои баланд расидан шоирони дарборӣ бояд ба шарту дархост ва қоидаҳои расмӣ дарбор мувофиқат мекарданд. Шоир наметавонад ба истодагарӣ ва ғурур аз мамдуҳ талаби эҳтиҷ кунад. Шамси Қайс дар ин бора менависад: «Ва аммо адаб дар суолу истеътоф (меҳрубонӣ) он аст, ки аз мамдуҳ ба илҳок (илтимос ва илтиҷо) ва ибром (исрор, истодагарӣ) чизе талабад ва ҳештанро ба фунуни адаб ва анвои ҳунар биситояд ва истехқоқи (лаёқату қобилият) хеш ба анвои авотиф (меҳрубониҳо) ва аснофи (хелҳои) аворифро (тухфаҳоро) бознамояд, он гоҳ тақсир дар риояти ҳақ ва адои фазла мамдуҳ нисбат кунад... [18, с. 63]. Батадриҷ дар давраҳои Салчуқӣ мадеҳа нисбат ба даврони Сомониён ва Ғазнавиён аз нигоҳи муболиғабардозӣ боз ҳам рангинтар мегардад. Ситоишномаҳои шоирон дар кадом шакли шеър, ки набошад, аз матлабҳои пур аз муболиға дар васфи мамдуҳоне буд, ки ағлаб бӯе аз илму адаб набурда, танҳо ба ёрии харчу марҷи ҳоким бар ин сарзамин ба фармонравой расида буданд. Аммо ин ситоишҳо, бахусус ситоиши устодони сухани форсӣ, дар асри XII дар баробари ғавоиди адабӣ дорои нуктаҳои судманди таърихӣ, ҷуғрофӣ, иҷтимоӣ, динӣ ва ғайра мебошанд. Дар баробари ин, шоири дарборӣ муваззаф буд, ки дар вақтҳои муайян дар васфи султон ва вобастагонӣ вай ашъори зебо, устувор ва писандида бисарояд. Ин қасоид аз ҷониби худи шоирон ё ровиён дар ҳузури подшоҳ, вазирону меҳтарон ҳонда мешуд ва дар сурати ҷалби ризоияти султон подоши муносиб ва дархӯр, ки истилоҳан “сила” ном дошт, ба шоирон ато мешуд. «Бархе ашъори суханварони дарбор дар маҷлисоҳои расмӣ аз қабилӣ идҳо, шабҳои бошукӯҳ, маросимҳои динӣ ва рӯзҳои мотам, ҳамчунин ба муносибати таваллуд ё марги аъзои хонадони султон, омадани сафирони дигар кишварҳо, истиллоҳо ва ғайра навишта ва суруда мешуд. Аммо ашъори завқӣ, васфӣ, ошиқона ва тарабангезу амсоли онҳо, маъмулан, бо ҳузури худи шоирон, аксаран дар маҳофили айш ё нӯши салотин иншод мегардид ва гоҳ мумкин буд бо навои мусиқӣ ҳамроҳ шавад то бар шӯру лутфи маҷлис бияфзояд» [6, с. 40].

Аксари шоирони мулозими дарборҳо илова бар шахси султон, ки мамдуҳи асли ва ҳақиқӣ буд, афроди хонадон, вобастагону атрофиёни ўро мадҳ мекарданд ё дар таъзияти онон марсияҳо месуруданду душманонашонро ба сахтӣ ҳаҷв мекарданд. Дар мавриди матолиб, рӯйдодҳо ва ашхоси бешумори дигар, ки вобаста ба подшоҳ ва дастгоҳи салтанати ӯ буда, аз ҷониби шоирон ашъори зиёде навишта шудааст, аз қабиле истилоҳҳо ва лашкаркашиҳо, набардҳо ва қатли омҳо, кушторҳо, забт ва хароб кардани шахрҳову деҳот, дастгиру мучозоти душманон, ҳокимону марзбонони кишварҳои дигар ва ғайра. Ба таври мисол теъдоди мамдуҳони Амир Муиззӣ аз миёни худуди зиёда аз 110 нафар буда, даҳ тан аз эшон подшоҳону амирону ҳокимони бузурги Салҷуқӣ, Ғазнавӣ ва дигарон буданд. Мамдуҳони дигари ӯ шоҳзодагон, амирони маҳаллӣ, вазирону афроди хонадони онон, ҳамчунин раисони девони расоил, бузургони аъёнӣ вазирони Туркистон, Балх, Рай, Кирмон, Форс, Исфаҳон, Табас ва ғайра будаанд ва на танҳо қасоид, балки таркиббанду тарҷеъбандҳо, мусаммат, ҳатто бештари қитъаот, ғазалиёту рубоӣҳои Муиззӣ ба мадҳи қасон ихтисос дорад.

Агар дар замони ғазнавӣ ҳақиқати ҳастӣ ва меъёри ҳамаи ашъо мамдуҳ қарор гирифта бошад, дар ин давра ситоишҳои дучор меоянд, ки мамдуҳ дар баробари Худованд қарор мегирад. Ба қавли Нодири Вазинпур, «шоирони қарнҳои панҷуму шашум салотинро баробари Худо ва расули акрам [с] қарор медоданд, аз ҳамаи коинот бартар медонистанд ва ҷунонки гузашт... иттилоат аз онро ҳамчун намоз мешумурданд. Ин гуна суханон золимонро гирифтори ҷунони худҳои мекунаду раиятро мутанаффир месозад. Аз ин қарор мадҳи муболиғаомези суханварон василае буд барои фиребу бадномии мамдуи он ва беэтиқодии мардумон ва дар ниҳоят ҷуз таҳқири худӣ шоирон ҳосиле надошт» [6, с. 180].

Баррасии девонҳои шоирони форсии асри XII нишон медиҳад, ки дар ин замон шумораи қасидаҳои сирф мадҳӣ, ки бидуни муқаддимаҳо, ки «маҳдуд» (маҳдуд) ном доранд, тадриҷан зиёд мешаванд [3, с. 186]. Бо вуҷуди ин, аксари қасоиди шоирони замон қасидаҳои комил буд ва яке аз қисматҳои қасидаи мадҳӣ, ки аз ҷиҳати мусбатӣ ситоишномаҳо маҳсуб меёбанд, тағаззул мебошад. Агар мадҳи мамдуҳро, ки бештар сухани муболиғаомез аст, сарфи назар намоем, матлаи қасидаҳои мадҳӣ тасвирҳои зебо аз ишқу майгусорӣ, лугзу чистон, манзараҳои гуногуни табиат ва ё дигар мавзӯот доранд, ки дорои хеле арзишҳои баланди бадеӣ мебошанд. Истифода аз тағаззул бад- ин манзур сурат мегирифт, ки шеърӣ мадҳӣ монанди ғазал латофат ёбад ва мамдуҳ ба шунидани он иштиёқи бештаре пайдо кунад [11, с. 148]. Аз ин рӯ, ба қавли Хумой, «Фаррухия Захири Форобия Муиззӣ лутфи табъро дар тағаззулҳои ширину дилкаш нишон медоданд» [23, с. 210]. Бехуда Н. Вазинпур тағаззулотӣ аксари ин қасоидро дар авҷи ҷамолу арзиши хунарӣ қарор намедиҳад [6, с. 219]. Падидаи дигаре, ки дар асри XII хеле ривоч ёфт, ин худситоӣ ва муфохираҳои шоирона мебошад. Ривочи ин мавзӯ ҳам ба таъсири адабиёти араб алоқамандӣ дорад. Падидаи мазкур дар адабиёти даврҳои Сомонию Ғазнавӣ ҳам мушоҳида мешуд, аммо дар асри минбаъда ҷанбаи муболиғавӣ қасб кардааст. Ҷун даврҳои пешин шоирони ин марҳала ҳам аз рӯи завқ ва писанди эҷодӣ, ҳарчанд дар зимни фахр аз шоирони сармад ёдовар шудаанд, аммо аксари вақт нисбат ба адибони гузашта ба назари нек ва эътиқоди комил муносибат намудаанд [25, с. 10]. Ба андешаи Нодири Вазинпур «Ҷамоми ниёзҳои аҳли адаб, бадбахтона, танҳо дар даргоҳи салотин бароварда мешуд ва ин бузургон барои наҷоти худ аз танғноҳо ва эҳсоси ҳақоратӣ, ки сабаби бечизӣ ва гумноӣ гулӯяшонро мефишурд, ночор аз мулозимати даргоҳи шоҳону мадҳи онон буданд, то бо така бар арбоби қудрат ба молу ҷоҳ бирасанду манзалату маконат ёбанд. Рӯзгоре гирифтори андуҳи нони рӯзона буданд, аммо акнун ҳамнишини шахриёрон, бузургон, вазирону амсоли инон шудаанд, ки танҳо дастӣ иддае бисёр қалиле метавонист ба онон бирасад» [6, с. 510]. Вазинпур дар ин робита якҷанд омилро, аз қабиле ниёзи моддӣ, ниёзи маънавӣ, ниёз ба ҳомӣ, ҳусни ҷоҳталабии шоирон, кӯшиш барои бақои осор, номбар мекунад, ки шоиронро водори мурочиат ба дарборҳо месозад. Инчунин, илова менамояд, ки шоирон муҳимтарин василаи таблиғот ва ҳамдаи айёми ғаму шодии подшоҳон буданд. Бархе аз онҳо бештар авҷоти худро дар дарборҳо сипарӣ месохтанд ва бо шоҳону амирон мусоҳиб буданд. Инон, бавижа, дар базмҳо ва гоҳ дар маросими хонадони салтанатӣ ҳозир мешуданд ва надими шох, шохзодагон ва афроди дарборӣ буданд [6, с. 140-169].

Мавзуи асосии ашъори Муиззӣ, аслан, ситоиши шахсияти султон ва салтанати ӯ мебошад. Аз ин рӯ, дар сарғаҳи мамдуҳони шоир, пеш аз ҳама, султон Маликшоҳ қарор дорад. Тавре қаблан низ ишора шуд, Ҷалолиддин Муиззиддун ва-д-дин Абулфатҳ Маликшоҳ ибни Алп Арслон, сеюмин ва бузургтарин султони Салҷуқӣ мебошад, ки миёни солҳои 1072-1092 ҳукумат рондааст.

Амир Муиззӣ ба султон Маликшоҳ қасидаҳои зиёде бахшида ва дар ин қасоид бо истифода аз тамоми маҳорати шоирӣ ва тахайюли эҷодии худ Маликшоҳро мавриди ситоиш қарор додааст. Таваҷҷуҳи зиёд ба ин султон бесабаб нест, зеро шоир пайваста мулозими дарбори Султон Маликшоҳ ва Санҷар ибни Маликшоҳи Салҷуқӣ буд. Вай танҳо ба султон Маликшоҳ 130 қасида бахшидааст, ки аз ин миён дар 85 қасида Маликшоҳ мустақиман тавсиф шуда, дар як қасида, дар баробари сӯғворӣ аз марғи ӯ ва Низомулмулк, ҳамзамон аз хислатҳои неки ӯ ёдоварӣ менамояд. Дар 26 қасидаи дигар дар иртибот бо воқеаҳои таърихӣ, аз ҷумла, футухоти султон дар Самарканд, Туркистон, Бағдод, Рум, Шом, Рай, Нишопур, Мовароуннаҳр, ба меҳмонӣ рафтани шоҳ назди Хоча Низомулмулк, Шарафулмулк, Имоуддавла Совтекин, дар таҳнияти иди Фитр, мунозираи килку теғ, таҳнияти Наврӯз, таҳнияти иди Меҳргон, таҳнияти иди Азҳо ва таҳнияти валодати фарзанди султон шоир бо тамоми маҳорати худ Маликшоҳро ситоиш мекунад. Муиззӣ ба султон Санҷар 87 қасида, 2 тағазул, 1 таркиббанд ва 1 тарҷеъбанд бахшидааст. Аз ин шумора Муиззӣ дар 56 қасида ва 2 тағазул ба тавсифи мустақими султон Санҷар пардохта, дар 29 қасидаи дигар дар иртибот ба воқеаҳои дигар ӯро мадҳ кардааст. Аз ҷумла, дар таҳнияти беҳбуд ёфтани Санҷар 2 қасида, дар таҳнияти иди Азҳо ва мадҳи султон 2 қасида, дар фатҳи Ғазнин ва мадҳи султон 4 қасида, дар мадҳи малик Санҷар ва Хоча Фахрулмулк 3 қасида, дар таҳнияти мурочиати султон Санҷар аз Бағдод ба Нишопур 1 қасида, дар таҳнияти мурочиати Санҷар аз ҷанг 1 қасида, дар мадҳи Султон Санҷар ва ҷанги Сова 1 қасида, дар васфи асп ва дар мадҳи малик Санҷар 2 қасида, дар васфи боғ ва мадҳи султон 1 қасида ва таҳнияти валодати фарзанди султон 1 қасида суруда, бо тамоми ҳастӣ Султон Санҷарро ситоиш мекунад. Ба қавли Абдулҳусайн Зарринқуб, дар байни қасоиди Муиззӣ мадоеҳи Маликшоҳ ва Санҷар ҷунон аст, ки гӯӣ шоир худро дар ин ситоишҳо харҷ мекунад, ихлосу хидмати фавқулода нишон медиҳад ва рост ё дурӯғ дар шодии онҳо худро шод ва дар нохурсандии онҳо худро нохурсанд фаро менамояд [9, с. 156]. Аз махсусиятҳои дигари адабиёти дарбории ин давра он аст, ки дар байни офаридаҳои адабии шоирони маддох анвои дигари шеърӣ, аз қабилӣ ғазал, китъа, рубоӣ, маснавӣ ва ғайра низ зиёд ба ҷашм мерасад. Махсусан, ғазал дар эҷодиёти Амир Муиззӣ, Анварӣ, Адиб Собир, Заҳири Форёбӣ ва дигарон мавқеи муҳим дошт ва ин ҷиҳати масъала аз тарафи муҳаққиқон А.Мирзоев, С. Шамисо, М.Л.Рейснер ва дигарон мавриди омӯзиш қарор гирифтааст [169, с. 12; 269, 24; 200, 17], ки ниёз ба тавзеҳи зиёдати надорад.

АДАБИЁТ:

1. Авфӣ, Муҳаммад. Лубобулалбоб / Муҳаммад Авфӣ: бо тасхеҳи Эдуард Ч. Браун. Бо муқаддимаи Муҳаммад Қазвинӣ ва тасхеҳоти ҷадид ва таълиқоти Саид Нафисӣ, Техрон интишороти Хурмус, ҷопи аввал, 1389 ҳ. – 1082 с.
2. Амиркулов, Субҳон. Консепсияи мадҳи Рӯдакӣ. Садои Шарк, 1977, №9, с. 132-137.
3. Ардашникова Н., Рейсиер М. История литературы Ирана в Средние века (IX-XVII вв.) / Н.Ардашникова, М.Рейсиер: - М.: ИСАА МГУ, ИД «Ключ-С», 2010. - 500 стр.
4. Бертельс Е.Э. История персидско-таджикской литературы / Е.Э. Бертельс: Избранные труды. Т.1. – М.: ИВЛ, 1960. – 561 с.
5. Брагинский И.С. Из истории персидской и таджикской литератур. Избранные работы. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1972. – 524 с.
6. Вазинпур, Ваҳид. Мадр доғи нанг бар симои адабӣ/ Нодир Вазинпур: Техрон: Интишроти Муин, 1374. – 575 с.
7. Гафуров Б. Г. Точикон. - Китоби якум: Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна.– Д.: Ирфон, 1998. – 701 саҳ.
8. Дабири, Наҷод Бадеуллоҳ. Салочиқа ва густариши адаби форсӣ/ Бадеуллоҳ Наҷод Дабири: Маҷаллаи Ваҳид, шумораи 6, давраи 10, с. 659-667.
9. Зарринқуб, Абдулҳусайн. Бо қорвони ҳулла / Абдулҳусайн Зарринқуб: маҷмӯаи нақди адабӣ. – Техрон: Интишороти илмӣ, ҷопи шонздаҳум, 1389. - 475 саҳ.
10. Крымский А.Е. История Персии, ее литературы и дервишской теософии.-Т. 1, № 2.-- М.: Типография А.Я.Нироенберга, 1914.–569 с.
11. Маҳҷуб, Муҳаммад Ҷаъфар. Сабки хуросонӣ дар шеърӣ форсӣ. Баррасии мухтассоти сабкии шеърӣ форсӣ аз оғози зухур то поёни қарни панҷуми ҳиҷрӣ/Муҳаммад Ҷаъфар Маҳҷуб: - Техрон: Интишороти Донишроӣ олӣ, 1350. - 802 саҳ.
12. Мирзоев, А. Рӯдакӣ ва инкишофи ғазал дар асрҳои X-XV [Матн] / Абдулғанӣ Мирзоев. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1957. – 77 с.
13. Муиззӣ, Амир. Девони комил / Амир Муиззӣ: муқаддима ва тасхеҳи Носири Хирӣ. Техрон. – 1362 ҳ.қ.– 791 с.

14. Муиззӣ, Амир. Девон / Амир Муиззӣ: Бар асоси нусхаи мусахҳ устод Аббос Иқболи Оштиёнӣ. Муқаддима, тасҳҳ ва таълиқоти Муҳаммад Ризо Қанбарӣ. - Техрон., Интишороти Завол. – 1393 ҳ.к. – 1132 с.
15. Муътаман, Зайнуллобиддин. Таҳаввули шеъри форсӣ, с. 138 ва 139 Интишороти хофиз ва музаффарӣ, 1339. 416 саҳ.
16. Нуъмонӣ, Шиблӣ. Шеър-у-л-аҷам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон / Шиблӣ Нуъмонӣ: Ҷилди аввал ва дуюм. - Душанбе: ДДОТ, 2015. - 500 саҳ.
17. Рейснер, М.Л. Эволюция классической газели на фарси (X-XIV века) / М.Л. Рейснер: - Москва: Наука, 1989. - 224 стр.
18. Розӣ, Шамси Қайс. ал-Муъҷам фӣ маойир-ил-ашъор-ил-Аҷам / Шамсиддин Муҳаммад Қайси Розӣ; Муаллифи сарсухану тавзеҳот ва ҳозиркунандаи ҷоп Урбутулло Тоиров. - Душанбе, Адиб, 1991, 464 с.
19. Самарқандӣ, Низомии Арӯзӣ. Ҷаҳор мақола / Низомии Арӯзии Самарқандӣ: мусахҳҳ аллома Муҳаммад Қазвинӣ, Муҳаммад Муин, бо эҳтимоми Азизулло Ализода, Интишороти Фирдавс, ҷопи аввал, 1388. - 224 с.
20. Сафо, Забехуллоҳ. Таърихи адабиёт дар Эрон ва дар каламрави форсӣ / Забехуллоҳи Сафо: - Техрон, Интишороти Фирдавс, 1369. - 1150 саҳ.
21. Саъдиев С. Сӯзанӣ ва муҳити адабии Самарқанди асри XII / С. Саъдиев: - Душанбе: Дониш, 1974. - 163 саҳ.
22. Таърихи Систон / Ба тасҳҳи Муҳаммадақи Баҳор (Малик-уш-шуаро). - Техрон, 1381. - 436 с.
23. Хумой, Ҷалолиддин. Маҳрам-ул-асрор – Маҷмуи мақолот/ Ҷалолиддин Хумой: Бо эҳтимоми Носириддин Шоҳхусайнӣ. - Техрон: Интишороти Марворид, 1379. - 260 саҳ.
24. Шамисо, Сирус. Сайри ғазал дар шеъри форсӣ (Аз оғоз то имрӯз) [Матн] / Сируси Шамисо. - Техрон: Ромин, 1376. - 313 с.
25. Шарипов Б.Б. Афкори адабӣ ва танқидии Ҳоконӣ /рисола барои дарёфти унвони илмӣ н.и.ф., Душанбе, 1995.
26. Шаҳидӣ, Саид Ҷаъфар. Татаввури мадеҳасароӣ дар адабиёти форсӣ то қарни шашум. Мундариҷ дар номаи менуӣ-маҷмуаи сиву ҳафт гуфтор дар адаб ва фарҳанги эронӣ – зери назари Ҷабиб Яғмоӣ, Эраҷи афшор бо ҳамкориҳои Муҳаммад Равшан, с. 269, Интишороти Ҷовидон, ҷопи аввал, 1350.
27. Этте, Ҳерман. Таърихи адабиёти форсӣ/Ҳерман Этте: Бо тарҷума ва ҳавошии Ризозода Шафақ. - Техрон: Интишороти Бунгоҳ, 1337. - 386 с.

REFERENCES:

1. Avfi, Muhammad. Lubabulbab / Muhammad Awfi: with corrections by Edward J. Brown. With an introduction by Muhammad Qazvini and new corrections and comments by Said Nafisi, Tehran, Hormuz Publishing House, first edition, 1389 AH. – 1082 p.
2. Amirqulov, Subhan. Concept of Rudaki's hymn. Sadoi Sharq, 1977, No. 9, p. 132-137.
3. Ardashnikova N., Reisier M. History of Iranian literature in the Middle Ages (10th-17th centuries) / N. Ardashnikova, M. Reisier: - M.: ISAA MGU, Publishing House "Klyuch-S", 2010. - 500 p.
4. Bertels E.E. History of Persian-Tajik literature / E.E. Bertels: Selected works. T.1. - M.: IVL, 1960. - 561 p.
5. Braginsky I.S. From the history of Persian and Tajik literature. Selected works. - M.: Main editorial office of vostochnoi literature izdatelstva "Nauka", 1972. - 524 p.
6. Vazinpur, Vahid. Madh doghi ngang on the literary image/ Nadir Vazinpur: Tehran: Muin Publishing House, 1374. - 575 p.
7. Gafurov B. G. Tajiks. - The first book: The most ancient, ancient and medieval history. - D.: Irfan, 1998. - 701 pages.
8. Dabiri, Najod Badeullah. Seljuq and the spread of Persian literature / Badeullah Najod Dabiri: Vahid Magazine, issue 6, period 10, pp. 659-667.
9. Zarrinkub, Abdulhusain. With the caravan of Hulla / Abdulhusain Zarrinkub: a collection of literary criticism. - Tehran: Scientific Publications, sixteenth edition, 1389. - 475 pp.
10. Krymsky A.E. History of Persia, its literature and dervish theosophy.-Vol. 1, No. 2.-- M.: Typography A.Ya. Niroenberga, 1914.-569 pp.
11. Mahjub, Muhammad Jafar. Khorasani style in Persian poetry. A brief stylistic review of Persian poetry from the beginning of its appearance to the end of the fifth century AH/Muhammad Ja'far Mahjub: - Tehran: Donishroyi Oli Publishing House, 1350. - 802 p.

12. Mirzoev, A. Rqdaki and the development of ghazal in the 10th-15th centuries [Text] / Abdulghani Mirzoev. – Stalinabad: Tajik State Publishing House, 1957. – 77 p.
13. Muizzi, Amir. The complete Divan / Amir Muizzi: introduction and correction by Nosiri Hiri. Tehran. – 1362 AH– 791 p.
14. Muizzi, Amir. Divan / Amir Muizzi: Based on the manuscript of the master Abbas Iqbal Oshtiyoni. Introduction, corrections and comments by Muhammad Reza Qanbari. - Tehran., Zaval Publishing House. - 1393 AH - 1132 p.
15. Mu'taman, Zainullabiddin. The development of Persian poetry, p. 138 and 139 Hafiz and Muzaffari Publishing House, 1339. 416 p.
16. Nomani, Shibli. She'r-ul-Ajam or the history of Iranian poetry and literature / Shibli Nomani: Volumes one and two. - Dushanbe: DDOT, 2015. - 500 p.
17. Reisner, M.L. Evolution of the classic Persian ghazal (10th-14th centuries) / M.L. Reisner: - Moscow: Nauka, 1989. - 224 p.
18. Razi, Shamsi Qays. al-Mu'jam fi ma'ir-il-ash'ar-il-Ajam / Shamsiddin Muhammad Qays Razi; Author of the introduction and comments and editor Urbutullo Toirov.– Dushanbe, Adib, 1991, 464 p.
19. Samarkandi, Nizami Aruzi. Four articles / Nizami Aruzi Samarkandi: revised by scholars Muhammad Qazvini, Muhammad Mu'in, with the approval of Azizullo Alizoda, Firdavs Publishing House, first edition, 1388. - 224 p.
20. Safa, Zabehullah. History of literature in Iran and in Persian territory / Zabehullah Safa: – Tehran, Firdavs Publishing House, 1369. - 1150 p.
21. Sa'diev S. Suzani and the literary environment of Samarkand in the 12th century / S. Sa'diev: - Dushanbe: Donish, 1974.- 163 p.
22. History of Sistan / Edited by Muhammad Taqi Bahar (Malik-ush-shuaro). - Tehran, 1381. - 436 p.
23. Humoi, Jalaluddin. Mahram-ul-asror - Collection of articles / Jalaluddin Humoi: With the permission of Nosiriddin Shah-husaini. - Tehran: Marvorid Publishing House, 1379. - 260 p.
24. Shamiso, Sirus. A journey of ghazals in Persian poetry (From the beginning to the present) [Text] / Sirusi Shamiso. - Tehran: Romin, 1376. - 313 p.
25. Sharipov B.B. Literary and critical thought of Khoqani /dissertation for the degree of N.I.F., Dushanbe, 1995.
26. Shahidi, Said Ja'far. The evolution of the Middle Ages in Persian literature up to the sixth century. Contents in the menu-collection of thirty-seven sayings in Iranian literature and culture - under the supervision of Habib Yagmoi, Eraj Afshor in collaboration with Muhammad Ravshan, p. 269, Jovidon Publishing House, first edition, 1350.
27. Ette, Herman. History of Persian literature / Herman Ette: Translated and annotated by Rizoza Shafaq. - Tehran: Bungoh Publishing House, 1337. - 386 p.